

Resebrev Nr 16
17 maj – 5 juni 1980

Med Transsibiriska järnvägen till **MONGOLIET**

I maj 1980 förverkligade jag en dröm jag haft från barndomen, att resa till Mongoliet, fascinerad av berättelserna om den mäktige Djingis Khan vars beridna soldater på 1200-talet på kort tid erövrade hela det asiatiska stäpplandet från Mongoliet till östra Europa och Afghanistan och därefter också Kina.

Dessutom bjöd resan på ännu en fantastisk upplevelse, en färd med tåg på Transsibiriska järnvägen från Moskva till Ulaanbatar, Mongoliets huvudstad. En sagolikt intressant upplevelse. Fyra och ett halvt dygn ombord på tåget som färdades över hela det ryska och otroligt variationsrika sibiriska landskapet. Slutligen besök till Irkutsk/Bajkalsjön och Leningrad.

+ Lars artiklar i Hallands Nyheter, Ystads Allehanda och tidskriften SYDASIEN 1980-81

GANDANTEGCHINLEN MONASTERY IN ULAANBATAR

TRANSSIBIRISKA JÄRNVÄGEN

I maj 1980 förverkligade jag en dröm jag haft från barndomen, att resa till Mongoliet, fascinerad av berättelserna om den mäktige Djingis Khan som vars beridna soldater på 1200-talet på kort tid erövrade hela det asiatiska stäpplandet från Mongoliet till östra Europa och Afghanistan och därefter också Kina. Så när danska Studentrejser arrangerade sin första resa till Mongoliet med etnografen Klaus Ferdinand – expert på Mongoliet och Centralasien – som färdledare nappade jag direkt.

Dessutom bjöd resan på ännu en fantastisk upplevelse, en färd med tåg på Transsibiriska vägen från Moskva till Ulaanbaatar, Mongoliets huvudstad. En sagolikt intressant upplevelse. Fyra och ett halvt dygn ombord på tåget som färdades över hela det ryska och otroligt variationsrika sibiriska landskapet. Och på vägen hem besökte vi Irkutsk och Bajlalsjön samt Leningrad.

Endast fem ytterligare personer anmälde sig till resan och borde egentligen ha ställts in, men den genomfördes ändå eftersom Studentrejser ville pröva på att organisera en resa till Mongoliet, som nyligen öppnats för västerländsk turism. Vi sju resenärer blev en tajt grupp.

Mitt intresse för Mongoliet förstärktes när jag studerade socialantropologi vid Lunds universitet 1974-75 och jag skrev en uppsats baserad på läsning av **Aleksei Pozdneyevs** klassiska avhandling "Mongolia and the Mongols" från 1896 och **Robert Rupens** bok "Mongols of the Twentieth Century" från 1964.

Det blev en underbar resa med Transsibiriska järnvägen då man kom in i en totalt avslappnad rytm. Dessutom stannade tåget 10-15 minuter på varje station på vägen så man hade möjlighet att gå av och titta. Tåget passerade alla storstäderna på vägen – Kirov, Perm, Sverdlovsk, Omsk,

Klaus Ferdinand

Novosibirsk och Irkutsk – och över de mäktiga sibiriska floderna Ob och Jenisej.

En nattlig försening medförde att vi efter tidskrävande gränskontroller fick uppleva hela soluppgången och morgonen under inresan i Mongoliet.

DEL 1: TRANSSIBIRISKA JÄRNVÄGEN

Vår resa till Mongoliet med Transsibiriska järnvägen inleddes lördagen 17 maj. Jag for från Lund på morgonen, gick i rask takt till stationen och tog tåget till Malmö och vidare med flygbuss till Kastrup. Åt frukost på färjan Limhamn-Dragör, och var framme klockan 10:50.

Vår resegrupp på sex personer träffade för första gången vår reseledare Klaus Ferdinand. Jag blev snabbt bekant med de två journalistkolleger, **Bitte** från Stockholm och **Ib** från Köpenhamn. Iväg, avfärd 11:45 med SAS till Stockholm på en timme och där byte till planet till Moskva, avfärd 13:45.

Hotel Belgrad i Moskva

I ryska passkontrollen var jag nära att stoppas på grund att jag inte tillräckligt liknade min porträttbild i passet, men efter att vi alla släppts in i landet väntade en guide på oss, en man med namnet **Slava** som kom från Azerbajdzjan och som talade danska.

Vi for med en stor buss in till Moskvas centrum. Det regnade när vi checkade in på Hotel Belgrad på Smolenskayagatan alldeles nära utrikesdepartementets skyskrapa. Jag tilldelades ett singelrum på artonde våningen. Klockan var nu redan 19:00, så vi skyndade oss att gå till matsalen och äta middag klockan 19:30.

På kvällen fick vi ut för att se på stan. Tunnelbanan var ett givet mål, berömd som den är på grund av sina fantastiska utsmyckningar. Därefter promenerade vi på Röda Torget och såg vaktavlösningen. Dyngsura tillbaka till hotellet klockan 22:30.

Dagen efter var det dags att anträda resan med Transsibiriska järnvägen till Mongoliet, men avfärden var inte förrän klockan 17:30, så vi hade en hel dag för sightseeing i Moskva med tolken Slava. Vi for med buss till Kreml och promenerade runt där och besökte varuhuset GUM och Hotel Rossiyas beriozkabutik.

På eftermiddagen lämnade vi hotellet efter lunch. Vi hade då packat våra väskor och for nu på en ny tur med bussen, denna gång för att besöka Heliga Jungfruns kloster. Släpptes av vid järnvägsstationen klockan 17, och vi klev ombord på tåget och intog våra platser. Vi hade tilldelats två fyrbäddskupéer.

Jag delade kupé med Bitte samt Ib och dennes hustru. Klaus var placerad i den andra kupén med resterande reskompisarna **Rut** och **Margit**.

Lördag 17 maj 1980:

Avfärd från Moskva klockan 17:30.

Tåget passerade Zagorka.

Jaroslavl 21:32 – av tåget och tittade
Danilov 22:45

Söndag 18 maj:

Buj 00:15
Svarja 03:47
Svetja 05:56
Kirov 08:24
Balezino 12:13
Perm 16:19
Sjalja 19:45
Sverdlovsk 21:47 – promenad, köpte
god mjuk kaka

Måndag 19 maj:

Nazyvavskaja 08:28 – av och tittade
Omsk 10.56 – Promenad till
torget i stan
Barabinsk 15.00
Novosibirsk 19.44 – väldig storstad vid
floden Ob. Modern stationsbyggnad

Ändrade min klocka 4 timmar framåt till
mongolisk tid. Till sängs klockan 01:30
ny tid. Åt middag i restaurangvagnen:
Stör, gurksallad, 200 gram portvin, kaffe.
Kostade 3,50 rubel (en rubel är 6,66
kronor). Te serveras på morgonen av
vår vagns-madam.

Hela dagen livlig tågtrafik, timmer
och kol fraktas från Sibirien.

Tisdag 20 maj:

Marinsk 09.00 – tåget försenat med
3 timmar 45 minuter på morgonen.
Bogotol xx – kort stopp i industristad
Atjinsk xx
Kranojansk xx – Modern storstad vid
breda floden Jenisej

Onsdag 21 maj:

Irkutsk xx
Bajkalsjön xx – isbelagd

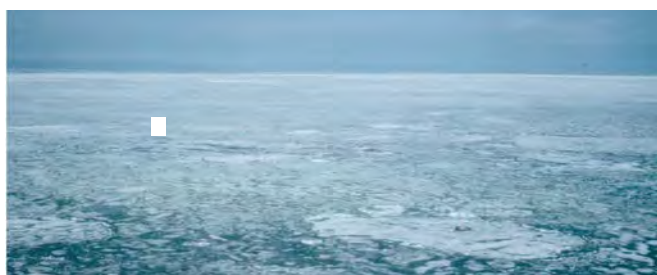
Torsdag 22 maj:

Gräns passage Sovjetunionen- Mongoliska folkrepubliken 05:00

Lagom till soluppgången. Firade passagen i grannkupén med en rysk officer
som gått i nattdräkt hela resan, samt en ung rysk familj. Jag och Klaus
gick in till dem och drack vodka. Ett fantastiskt landskap.

Ankomst Ulanbaatar 15:00 – sex timmar försenade.

Tyskspråkig guide mötte oss på stationen. Direkt till hotellet, Ulan Bator 2, med minibuss.

DEL 2: MONGOLISKA FOLKREPUBLIKEN

22 maj 1980, Ulaanbatar

Så fort vi passerat gränsen mellan Sovjetunionen och Mongoliet märktes en markant skillnad i landskap. Mongoliet domineras av underbara gräsklädda stäpper, mjukt rundade berg och miljoner hästar får, kor och andra djur. Miltals fantastiska vyer utan några hus under den sex timmar långa färden från gränsen till huvudstaden Ulaanbatar.

Däremellan låg kollektiven som alla boskapsskötare är organiserade i. För närvarande pågår dessutom en uppodling av stäppen för första gången. Nu väntade nio dagar att uppleva landet på denna danska Studentrejsers första organiserade Mongoliet-resa.

28 maj 1980.

Khugert, Arhangay-provinsen, västra Mongoliet.

Tseng beno! Jag sitter på min säng i den bekväma fyrmannajurta (mongoliskt tält) som jag delar med reseledaren **Klaus Ferdinand**, etnograf och expert på Mongoliet och Centralasien, samt danska medresenärerna **Margit** och **Rut**. Ute viner vinden och det regnar. Klockan är snart 22.

Kurort och turistläger

Dethar varit en dejlig dag på förmiddagen. Vi befinner oss i en underbart fin plats 50 minuters flygtid väster om huvudstaden Ulaanbaatar.

Khugert är intressant på flera sätt. För det första är det centrum för kollektivjordbruket i Khugerts *somon* (kommun), för det andra är det en kurort med svavelhaltiga källor och bad dit sjuka från hela landet skickas för att kurera sig. Slutligen är Khugert säte för ett turistläger med traditionella jurtor.

En byggnadsform som varit vanlig över hela stäppområdet från Turkiet över Afghanistan till Mongoliet, och något som Klaus Ferdinand ägnat omfattande forskning vid universitetet i Aarhus och som föreståndare för Moesgård museum i Aarhus.

I morse var det vidunderligt. Klaus och jag var iväg redan klockan 6 på promenad upp på de närliggande bergen varifrån vi med kikare fascinerat kunde följa livet i byn och kurorten i dalen nedanför oss. Tillbaka till jurtan där vi serverades frukost klockan 8. Därefter for vi iväg på dagsutflykt med buss.

Vår grupp bestod var som jag nämnt tidigare av bara 7 personer inklusive färdledaren Klaus. Att resan genomfördes trots att vi var så få berodde på att Studentrejser trots allt ville pröva på att organisera en resa till Mongoliet, den kommunistiska folkrepubliken som bara helt nyligen hade öppnat landet för västerländska turister. Dock med begränsningen att man bara får stanna i landet maximalt nio dagar. Vilket gör att man nödgas ta inrikesflyg vart man än vill åka om man vill besöka andra platser än Ulaanbaatar och dess omgivningar.

Sammansvetsat dansk-gäng

Vår grupp var ytterst kompetent med inte mindre än tre journalister – förutom mig också svenska Bitte från tidningen Land och danske Ib från Berlingske Tidende. Gemensamt för oss var ett brinnande intresse för Mongoliet med lust att få maximalt utbyte av resan och lära om mongoliskt samhälle, natur, politik, historia och folkkultur.

Vi blev ett sammansvetsat gäng som dessutom gärna festade på Gammel Dansk eller mongolisk vodka spetsad med nyttig gingseng.

För övrigt kompletterade jag Klaus. Han kunde allt om folkliv och kultur, medan jag i flera års tid läst in mig på Mongoliets historia, alltifrån Djingis Khan till dagens kommunistiska folkrepublik med nära band till Sovjetunionen, och den buddhistiska religionens väldiga betydelse.

Svårartad konflikt med svenska turister

Tyvärr hade vi kommit till landet samtidigt med en grupp svenska turister på resa med Glo-betrotter/SAS, och våra dagsprogram i Mongoliet kom dessvärre att sammanföras på några platser, dels i Gobiöknen och nu återigen här i Khugert, där vi föstes samman i gemensam buss.

Det ledde till en svår konflikt två dagar i rad mellan den svenska gruppen och oss i danska gruppen (som Bitte och jag var medlemmar av). Medan vi ville utforska så mycket som möjligt, ofta stanna bussen och ha god tid oss att besöka intressanta platser, bestod svenskgruppen av turister som för dyra pengar åkt hit för att pricka av ännu ett okänt land, men utan förkunskaper eller specifikt intresse för Mongoliet, idioter!

Karakurom – resans höjdpunkt

Värsta upplevelsen blev när vi efter en flera timmars bussfärd från Khugert kom till ruinerna efter Karakorum, **Djingis khans** huvudstad från år 1235, belägen vid Orchonfloden i västra Mongoliet.

Det var härifrån beridna mongoliska arméer drog fram över hela stäpplandet bort till Europas gränser och skapade ett mäktigt om än kortlivat mongoliskt imperium. Karakorum var mongolernas residensstad fram till 1267 då **Khubilai khan** gjorde Khanbali (nuvarande Peking) till sin huvudstad. Karakorum förstördes i en kinesisk invasion år 1388.

För oss var denna plats höjdpunkten på hela Mongolietresan, och här såg vi fram emot att vandra runt i flera timmar och suga in intryck. Men resan dit hade tagit längre tid än beräknat så när vi anlände förklarade guiden för svenskgruppen att vi hade exakt en timme på oss att vara där, sedan måste vi fara tillbaka till Khugert för att hinna köpa souvenirer i en presentbutik.

Ett upplägg som svenskgruppen utan omsvep accepterade. Medan vi blev rasande. Att komma till vårt drömmål och bara få stanna en timme, och istället prioritera turistshopping fann vi vara fullständigt absurt.

Kloster anlagt på Karakorums ruiner

Vår engelsktalande guide, **Erdene Chimge**, stod på vår sida, men saknade auktoritet gentemot svenskarnas äldre kvinnliga guide. Stämningen var extremt upprörd med låsta positioner, men till sist gjordes en uppgörelse.

Svenskarna fick fara med bussen snabbt tillbaka medan vi fick förlängd tid med en timme att sträva runt i det väldiga område som var mongolernas huvudstad och där Djingis khan residerade.

Det finns visserligen mycket få lämningar kvar efter det forna Karakorum, men det var känslan av att vara där som vi uppskattade. Däremot fanns det en mängd byggnader från det buddhistiska klostret Erdene Dzuu som uppfördes 1568 på stadens ruiner. Det fixades fram en minibuss åt oss, så vi kom åter till Khugert.

Hästarnas, fårens och jakarnas land

Dagen dessförinnan, onsdagen 28 maj, hade vi en likartad upplevelse då vi hade en dags-tur från vårt jurta-boende i Khugert till Orkhonfloden. Även denna gång med svenskgruppen i gemensam buss. Vi for på urusla vägar, bara lerspår, uppåt från Khugert som är beläget på 1700 meters höjd till en vacker plats invid Orkhonfloden (som är en biflod till Selenga, Mongoliets längsta flod). På vägen dit färdades vi genom ett spännande och otroligt vackert landskap.

Några dagar tidigare hade vi i Gobiöknen i södra Mongoliet lärt känna låglandet med halvöken och grässtäpp där kameler och hästar är de vanligaste djuren. Nu var vi i en totalt annorlunda miljö med markanta vegetationsväxlingar. Här är det hästarnas och fårens, och högre upp i bergen jakarnas land.

Halvvägs stannade vi vid en 100 kilometer lång lavaström från förhistorisk tid Där blev en norsk kvinna i Globetrottergänget biten av en vakhund sedan hon istället för att sätta sig ner eller stanna upp började springa. Jag som jobbat som sjukvårdsbiträde fick rycka in och stoppa den kraftiga blödningen och lägga om de djupa såren. Hon fick sedan åka tillbaka till Khugert med bussen för att få stelkramps- och rabiesinjektioner. Alla vi övriga stannade kvar i ett vackert område med mängder av lärkträd på sluttningen ner mot floden (lärkträd är det vanligaste träslaget i Mongoliet).

Mongoliskastudier vid Orkhonfloden

Jag umgicks flitigt med vår guide Erdene, en söt tjej på 22 år som studerat tre år ryska och två år engelska och hoppas få studera ekonomi på universitet i Moskva eller Leningrad. Hon hade jobbat som guide sedan 1979, och vi var den första turistgrupp hon tog hand om som inte var ryssar. Erdene ville gärna lära mig mongoliska och vi satt flera timmar tillsammans, och jag skrev ner massor av ord i min anteckningsbok (se den). Jag blev oerhört förtjust i henne.

Så småningom kom bussen tillbaka och vi blev körda till ett litet picknickställe där turistlägret förberett tält och mat.

Därefter blev det dock samma schism mellan svenskarna och oss som i Karakorum. Efter lunchen ville svenskarna återvända till Khugert och inte fortsätta till målet för dagen – en och en halv timme vidare på skumpiga vägar för att uppleva hur vegetationen plötsligt på 2 500 meters förändras än en gång, nu med stora skogar.

Det blev en hetsig diskussion, där vi propsade på att vi betalt för ett komplett resprogram. som till slut mynnade ut i att vi fortsatte med bussen medan svenskarna fick åka med turistlägrets pickupbilar som levererat lunchen åter till Khugert. Vi for så vidare och kom till en vacker plats vid Orkhonfloden med ett vattenfall. Åter i Khugert klockan 19:30.

Snöfall sinkade besöket i Gobiöknen

Gobiöknen i södra delen var givetvis också en höjdpunkt. Vi skulle ha flugit ner dit från Ulaanbaatar lördagen 24 maj och stannat två nätter där. Men vi gick miste om en dag på grund av snöfall i Gobi – mycket ovanligt för årstiden – som gjorde att flygplanet inte kunde fara.

Samma sak inträffade när vi skulle återvända till Ulaanbaatar från Khugert. Dåligt väder med regn och låga moln gjorde att flygplanet inte kunde lämna Khugert förrän sent på eftermiddagen. Missade därmed ett bokad cirkusbesök sista kvällen i Mongoliet.

Istället fick vi ägna oss åt att studera Ulan Baatar. En stad med moderna hyreshus i sovjetisk stil, där vårt hotell med det föga fantasifulla namnet "Ulaanbaatar 2" också var beläget, men en bit utanför centrum fanns en hel stadsdel med traditionell jurta-bebyggelse.

Från teokrati till kommunistisk folkrepublik

Vi tittade på folk som höll på med bågskytte – Mongoliets nationalsport och så besökte vi **Bogd Gegens** vinterpalats, en byggnad intimt förknippad med den starka roll som buddhismen spelat i Mongoliet. Buddhismen spreds till landet på 1600-talet av missionerande munkar från Tibet, och är därför av samma lamaistiska tradition som i Tibet.

Det andliga överhuvudet kallades för *Jebtsundamba Khutuktu* eller *Bogd Gegen* och den förste som utvaldes att få denna titel var **Zanabazar**, som tillhörde Mongoliets elitskikt.

Precis som i fallet med **Dalai lama** utsågs efterträdare till posten som Bogd Gegen genom att söka efter en ung pojke som förklarades vara en reinkarnation av den föregående.

Mongolerna lydde under lång tid under kinesiskt styre, något som varade ända tills 1911 då Xinhai-revolutionen utbröt i Kina och Qing-dynastin störtades. Då passade mongolerna i norra delen av landet (*khalka*-mongoler) på att deklarerera självständighet, och den åttonde i raden av reinkarnerade Bogd Gegen blev även politisk ledare, statsöverhuvud, för en teokrati (varvid hans titel blev Bogd Khan).

Denna Guds-stat varade till 1921 då en kommunistisk revolution genomfördes med stöd av Sovjetunionen, Bogd Gegen avsattes och **Sukhe Bator** – Mongoliets **Lenin** – tog makten. Formellt kvarstod han dock som statschef tills 1924, men den nya regeringen förklarade att inga fler Bogd Gegen-reinkarnationer skulle tillåtas.

Vi besökte också självklart Gandanklostret med åtta munkar. Det var nu 1980 den enda kvarvarande buddhistiska helgedomen i ett land där förr en son från varje familj blev munk.

Berg och sanddyner i Gobi

Åter till Gobi-vistelsen: Ett dygn försenade kom vi i alla fall på söndag förmiddag 25 maj till Gobiöknen med ett mindre inrikesflyg. Där inkvarterades vi i bekväma turistanpassade jurtor och på eftermiddagen gjorde vi två utflykter med buss.

Egentligen skulle de ha gjorts på två dagar men eftersom vi missat en dag tvingades vi göra två dagars utflykter på en eftermiddag. Otillfredsställande med tanke på de helt fantas-tiska naturmiljöer vi fick uppleva. En vid stäpp som sträckte sig så långt man kunde skåda och med en mängd hästar. Vädret skiftade oerhört, från strålande sol till sandstormar, regn och alltså även snö. Första turen gick till Hangaybergen längs urusla vägar. Där bjöds vi på ett rikt djurliv upp, vi såg stora flockar av vilda får och getter, men även örnar och murmeldjur. Sedan snabb retur till turistjurtorna och lika fort iväg igen för nästa tur ut i riktiga öknerna med väldiga sanddyner.

En härlig plats där vår dansk-svenska grupp passade på att ta ett gruppfoto.

Fredag 30 maj lämnade vi – fyllda av intryck – det undersköna Mongoliet och vi tog ånyo plats på Transsibiriska Järnvägen, men inte för att resa hela vägen till Moskva, utan endast till Irkutsk, en resa på 25 timmar. Tåget avgick från Ulaanbatar klockan 14:00.

Tog ömt farväl av Chimge med sin charmfulla blyghet och vackra ögon. På stationen gav jag henne en present i form av brevpapper med svenska flaggan på, invirat i den röda *kafian* (huvudsjal) som jag köpt i Syrien. Dessutom ett brev jag skrivit kvällen innan.

DEL 3: ULAANBATAR–IRKUTSK–BAJKALSJÖN–LENINGRAD

31 maj 1980:

Anlände Irkutsk's järnvägsstation klockan 15, efter att ha färdats flera timmar utmed Bajkalsjön. Inkvarterade på stora Intourist-hotellet. Många amerikanska och japanska turister här.

Stadsrundtur med en duktig engelskspråkig guide, betydligt mer professionell än de mongoliska guiderna. Trist väder, kyligt.

1 juni 1980:

Sommarväder i Irkutsk. Underbart att flanera längs strandpromenaden.

Ännu en magnifik höjdpunkt på resan idag, att besöka Bajkalsjön, världens djupaste insjö med en gudomlig natur, en sagolik upplevelse. Bara två timmars färd från Irkutsk men med en temperaturskillnad på sju grader. Vandrade runt i den lilla byn Listvyanka med vacker trähusbebyggelse. På kvällen tog jag en långpromenad på egen hand i Irkutsk med dess imponerande trähuskvarter.

2 juni 1980:

Angenäm båttur på Angarafloden på förmiddagen.

Lämnade Irkutsk klockan 17 med flyg till Moskva men med mellanlandning i Omsk. Framme klockan 19:25 Moskva-tid. Danskspråkig guide på flygplatsen. Efter middag på flygplatsen for vi med buss in till stan och chans till att än en gång besöka Röda Torget. Härlig sommarkväll, massor av flanerande människor.

Så till Leningrad-stationen för resa med sovvagn till Leningrad. Avfärd 23:55.

4-5 juni 1980:

Undersköna staden Leningrad. Gjorde allt man ska göra som besökare i försommartid med dess ljusa "vita" nätter. Vinterpalatset, Eremitaget, Isakskatedralen, Nevsky Prospect, broarna över floden Neva och Peter-Paulfästningen.

5 juni 1980:

Sista resdagen besökte vi det buddhistiska templet i Leningrad. Invigdes av Rysslands siste tsar **Nikolaj II** 1915. Efter bolsjevikernas maktövertagande plundrades det, men under Lenins styre reparerades det.

Efterträdaren **Stalin** hade däremot ingen sympati för buddhism eller religion över huvud taget. Buddhister i delar av Ryssland nära Mongoliet som befolkas av etniska mongoler – burjater och kalmucker – utsattes från 1926 för våldsamt förtryck och deras kloster och tempel ödelades.

En mängd lamaistiska munkar och abbotar fängslades efter en skådeprocess 1935 och de kvarvarande buddhisterna i Leningrad arresterades och sköts ihjäl på en och samma dag 1937.

(kommentar 2022: Buddhist-samfundet i St Petersburg blev åter tillåtet 1990, och templet återinvigdes 2013)

Flyg Leningrad – Köpenhamn avfärd klockan 11:20, ankomst Kastrup 11:05. Lustigt fenomen till följd av tidsskillnaden.

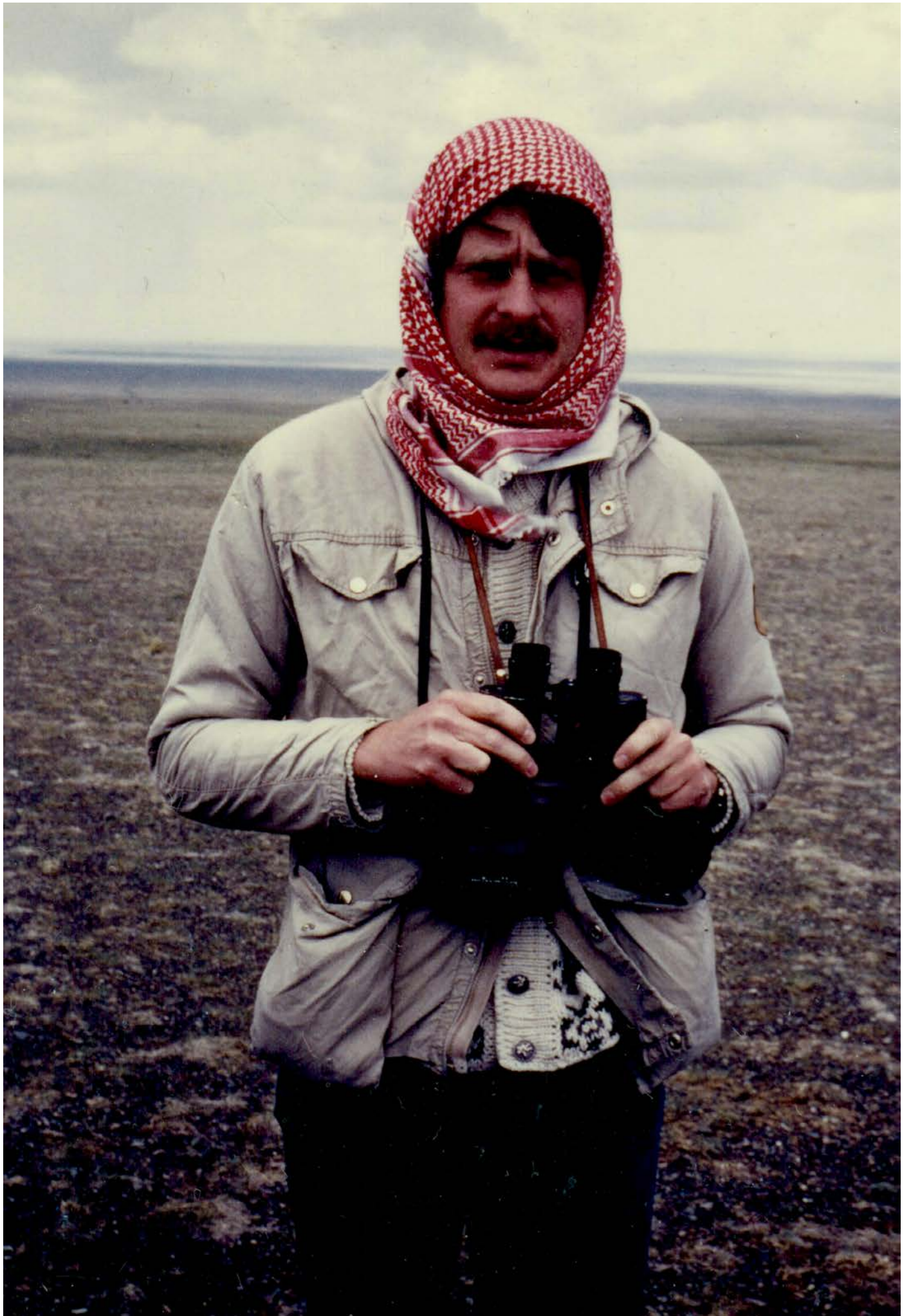
**TEXT & BILDER:
LARS EKLUND**

OMBORD PÅ TÅGET

LARS i GOBIÖKNEN

ERDENE vid ORKHONFLODEN

DJINGIS KHAN

JOSEF STALIN,
staty framför Vetenskapakademin

SNÖ i HANGAYBERGEN, GOBI

ULAANBAATARS JURTASTADSDEL

GANDANKLOSTRET

MONGOLIET

Mongoliet är ett ödsligt land som till alldeles nyligen uteslutande använts för boskapsskötsel. På somrarna flyttar familjerna med djuren till goda betesmarker.

Foto: Lars Eklund

— har fascinerat oss sen Djingis Khans tid

Ända sedan Djingis Khan år 1206 lyckats ena de mongoliska nomadstammar som levde på de vida stäpperna norr om Kina och därifrån genom krig och härnadståg snabbt utökade riket till att omfatta stora delar av Asien har omvärlden fascinerats av landet Mongoliet. Resenärer från Marco Polo på 1200-talet till Sven Hedin på 1920-talet har berättat om det undersköna stäpplandet och dess vänliga och gästfria inbyggare.

Efter att under flera decennier ha varit stängt för utländska resenärer öppnas nu Mongoliet åter mer och mer. Turistgrupper från bl a Skandinavien har börjat besöka de mongoliska områdena. Dels den del som kallas Inre Mongoliet som är en självstyrande region i Kina, dels den helt

hästar, kameler, får, getter och på senare tid kor som strövar fritt omkring över stäppen. Det är ett land så glesbefolkat att det går 1 kvadratkilometer per invånare.

Mongoliska Folkrepubliken är en kommunistisk stat, nära förbunden med grannen Sovjetunionen. Landet är säreget på flera vis. Ekonomin är baserad på boskapsskötsel. Det lilla jordbruk som finns och den industri som byggts upp med sovjetisk hjälp är inte tänkta att ersätta boskapsskötseln utan skall vara komplement.

Präglad av religion

Mongoliet är dessutom ett land som långt fram i tiden var präglad av religionen. På 1600-talet kom buddhismen till Mongoliet i den tibetanska

Det stora slaget mot religionen kom 1938. Det året stängdes och förstördes de flesta kloster i folkrepubliken. Idag finns det ett enda fungerande kloster kvar i landet, Gandanklostret i Ulan Bator, med ca 100 munkar. I övrigt finns en del kloster bevarade som museer.

Religionen viktig

Religionen har varit en viktig faktor som enat mongolerna som annars levat uppsplittrade på feodala stater med släktskap som grund. Minst lika viktigt har emellertid det gemensamma språket varit. Mongoliska är ett språk som inte är besläktat med vare sig kinesiska eller ryska. På mycket långt håll är däremot turkiska och mongoliska besläktade.

Språket skrevs förr med en

region i Kina, dels den helt självständiga Mongoliska Folkrepubliken, förr kallad Yttre Mongoliet.

Folkrepublik sen -21

Folkrepubliken grundlagd redan 1921 är fyra gånger större än Sverige men har en befolkning på endast 1,5 miljoner. Mongolerna i Inre Mongoliet är fler, 2,2 miljoner, men lever i gengäld som en minoritet bland 16 miljoner kineser. Även i Sovjetunionen finns ca en halv miljon mongoler fördelade på tre autonoma republiker inom den ryska sovjetrepubliken.

De lever på den stäpp som i sin fulla omfattning sträcker sig från Donau i väster ända bort till Amurfloden i Ostasien. Mongoler och turkfolk har i ungefär 2000 år utnyttjat de förnämliga betesmarkerna till att bedriva boskapsskötsel.

Unikt land

Det mesta av stäppen är idag uppodlad jordbruksmark, som exempelvis den ungerska pusan och de stora nyodlingsområdena i västra Sibirien. Mongoliet är därför unikt eftersom det där först under de senaste 20 åren inlett en viss uppodling.

Fortfarande är Mongoliska Folkrepubliken ett land med miljoner och åter miljoner

Mongoliet i den tibetanska lamaismens skepnad. Tibetanska munkar bedrev mission i landet och en mongolisk pojke blev utsedd till Hutukhtu, en reinkarnation av Buddha.

Denne blev snart såväl religiöst som världsligt överhuvud i Mongoliet. Landet hade då varit splittrat ända sedan det mäktiga mongolväldet föll sönder 1368. Under tiden från 1691 till 1911 var Mongoliet ett lydrike under den manchviska dynastin som då regerade i Kina. Den starka lamaistiska kyrkan upprätthölls dock och förbindelserna med Tibet fanns kvar.

Teokrati på 10-talet

När den sista kejsardynastin kastades över ända i Kina 1911 och republiken utropades passade mongolerna på att göra sig av med de manchuisk-kinesiska herrarna. Landet fungerade under många år som en teokrati precis som Tibet med det religiösa överhuvudet som ledare.

Periodvis var 1/3 av hela befolkningen munkar eftersom varje familj sände sin förstfödde son till kloster. Det fanns tusentals sådana runt om i landet. Långt efter utropandet av den kommunistiska staten 1921 hade buddhismen inflytande över människorna.

Språket skrevs förr med en vacker, sirlig skrift, s k uigurisk skrift. I en språkreform 1946 infördes emellertid samma alfabet som i Sovjet, det kyrilliska. Även idag lär sig dock skolbarnen den gamla skriften för att inte tappa bort en stor del av kulturarvet.

Japansk lockelse

På 30-talet försökte japanerna, som vid den tiden var i färd med att erövra det asiatiska fastlandet, att locka över mongolerna på sin sida genom att understödja mongolernas gemensamma språk och religion. Japan såg gärna att mongolerna reste sig i folkrepubliken, i Sovjetunionen och i Kina för att bilda ett stort mongoliskt rike vänt åt Japan.

Sådana idéer fanns bland ledande mongoler. Följden blev att åtskilliga mongoliska ledare rensades ut och klostren strängdes i slutet av 30-talet. Det var parallellt med Stalins utrensningar i Sovjetunionen.

Efter denna räfst deltog Mongoliska Folkrepubliken i andra världskriget troget på Sovjets sida framförallt genom stora livsmedelssändningar.

Hur Mongoliet blev en folkrepublik och utvecklades till det egenartade land som det är idag berättar jag i en kommande artikel.

Lars Eklund

Mongoliet är en kommunistisk stat som är uppbyggd kring boskapsskötsel. Landet är indelat i omkring 300 kollektiv. Befolkningen bor mestadels i traditionella jurtor i kollektivens centralorter. Bilden från en jurtaby utanför Ulan Bator.

Foto: Lars Eklund

Mongoliet II

I storebrors fotspår

Mitt i Ulan Bator, huvudstad i Mongoliska Folkrepubliken, står en väldig staty av Josef Stalin framför ingången till den mongoliska vetenskapsakademien. På en annan plats i staden, framför universitetet, står en liknande staty av marskalk Tjojbalsan som var landets ledare från 1924 till sin död 1952. Under den tidens utvecklades det samma personkult kring Tjojbalsan i Mongoliet som kring Stalin i Sovjetunionen.

Till skillnad från i Sovjet avstannade avheroiseringen av den forne ledaren ganska snabbt efter Tjojbalsans död i Mongoliet. Den nye ledaren Yumjagiin Tsedenbal, som fortfarande är vid makten, insåg nämligen att alltför mycket rotande i Tjojbalsans maktutövning även skulle kunna drabba honom själv.

Ännu idag vilar Tjojbalsan balsamerad sida vid sida med

revolutionshjälten i Mongoliet Sukhe Bator i ett mausoleum på Sukhe Bator-torget i Ulan Bator. Gravkammaren är stängd för besökare, annars är torget ett försök att efterlikna Röda Torget i Moskva.

störtad när sovjetiska röda armén tillsammans med mongoliska revolutionärer tågade in i Uрга.

Mongoliska Folkrepubliken utropades samma år under ledning av typografen Sukhe Bator, som var god vän till Lenin. Landet fortsatte att styra sina områden.

Svensken Frans August Larsson, som kom till Mongoliet 1893 som missionär och senare livnärde sig som handelsman och kinesisk rådgivare i landet under femtio års tid, kunde under hela 20-talet resa fritt även i folkrepubliken. Han var med Sven Hedin på dennes resa till Uрга 1924 och senare på Hedins kamelkaravan till Östturkestan genom Mongoliet 1927. Larsson fick av en mongolisk prins hederstiteln hertig och var under den benämningen mycket välkänd i Sverige på den tiden.

1924 skedde stora förändringar. Det sista lamaistiska, religiösa överhuvudet dog och ingen efterträdare tilläts bli utsedd. I den nya författningen skildes kyrkan från staten Sukhe Bator dog och

större än Sverige, är sedan dess indelad i ca 300 kollektiv.

Befolkningen i Mongoliet som traditionellt bor i stora, filtklädda tält kallade jurtor lever numera mestadels i kollektivens centralorter. Där finns kindergartens, skolor, sjukhus och affärer. Alltmer går man över till att bo i trähus, även om jurterna fortfarande är oöverträffade när det är fråga om att snabbt flytta med djuren. Och det gör man ännu på somrarna.

Varje familj har rätt att äga ett litet antal djur för egen räkning vid sidan av kollektivets djur som man sköter.

Huvudstaden Ulan Bator där ca 400.000 människor bor består till hälften av traditionell jurtabebyggelse, men modern höghusbebyggelse av sovjetiskt snitt utbreder sig alltmer.

Socialt är Mongoliet långt kommet. Landet har per capita flest läkare och sjukhusplatser av alla länder i Asien. Boskapsskötare och arbetare är garanterade en minimilön på ca 1.000 svenska kronor i

den form
snabbt ett
Mongoliet
Yumjagii
fortfarande
såg näml
ket rota
maktutöv
kunna dra

Ännu i
balsamer
revolution
Sukhe Ba
på Sukhe
Bator.
stängd f

är torget ett försök att återlikna Röda Torget i Moskva. Mausoleet är beläget framför en massiv parlamentsbyggnad från vilken ledarna på 1 maj kan skåda ut över paraderna på torget.

Sovjetunionen har en stark ställning i landet och har haft det länge. Ulan Bator som fram tills 1924 hette Urga var en handelsstation på tekaravägen mellan Kina och Ryssland. Det var med ryskt stöd som mongolerna 1911 kunde frigöra sig från det manchuis-kinesiska herraväldet och bilda en självständig stat.

Redan efter några år hade emellertid kineser åter tillskansat sig makten i landet. 1919 invaderades så landet av den baltiske baronen Ungern-Sternberg som ledde ett förband vitgardistiska ryssar som bekämpade det nyetablerade Sovjetunionen. Ungern-Sternberg gjorde Urga till sin huvudstad varifrån han skulle leda erövringen av Ryssland och Kina för att återinsätta monarkin i de båda länderna.

Under två år rådde ett skräckregemente i Mongoliet med mord och avrättningar i den galne baronens regi. Först 1921 blev hans regim

likna Röda Torget i Moskva. Mausoleet är beläget framför en massiv parlamentsbyggnad från vilken ledarna på 1 maj kan skåda ut över paraderna på torget.

Sovjetunionen har en stark ställning i landet och har haft det länge. Ulan Bator som fram tills 1924 hette Urga var en handelsstation på tekaravägen mellan Kina och Ryssland. Det var med ryskt stöd som mongolerna 1911 kunde frigöra sig från det manchuis-kinesiska herraväldet och bilda en självständig stat.

Redan efter några år hade emellertid kineser åter tillskansat sig makten i landet. 1919 invaderades så landet av den baltiske baronen Ungern-Sternberg som ledde ett förband vitgardistiska ryssar som bekämpade det nyetablerade Sovjetunionen. Ungern-Sternberg gjorde Urga till sin huvudstad varifrån han skulle leda erövringen av Ryssland och Kina för att återinsätta monarkin i de båda länderna.

Under två år rådde ett skräckregemente i Mongoliet med mord och avrättningar i den galne baronens regi. Först 1921 blev hans regim

Mongoliets ungdom kan se fram mot ett allt högre västånd som till stor del baseras på hjälp från grannen Sovjetunionen.

ling vid sidan av kollektivdjur som man sköter.

uvudstaden Ulan Bator ca 400.000 människor bor här till hälften av traditionell jurtabebyggelse, men den höghusbebyggelse av jetiskt snitt utbreder sig mer.

ocialt är Mongoliet långt inmet. Landet har per capita flest läkare och sjukhuslästser av alla länder i Asien. skapsskötare och arbetare garanterade en minimilön ca 1.000 svenska kronor i månaden.

Barnbidrag utbetalas till föräldrar med 4 barn eller flera, tvillingfödelse ger extra premier. pensionsåldern är 55 för kvinnor och 60 för män. Full pension ges efter 25 års arbete (20 för kvinnor).

Orsaken till att detta låter sig göras heter Sovjetunionen. Mongoliet används medvetet av Sovjet som ett exempel för andra länder i tredje världen. Inte oväntat har den nuvarande ledaren i Afghanistan, Babrak Karmal, offentligt uttryckt sin sympati för samhällsutvecklingen i Mongoliet. Detta land är så som Karmal vill att Afghanistan skall bli.

Sedan 1962 är Mongoliska Folkrepubliken medlem av den östeuropeiska ekonomiska gemenskapen, SEV. Det finns idag stora gruvkomplex och industrier i Mongoliet. Utan sovjetiska investeringar, experter och gästarbetare skulle det inte vara möjligt. Landets befolkning på 1,5 miljoner räcker inte till.

På samma sätt är det omöjligt för den lilla mongoliska armén att ensam bevaka den 4670 km långa gränsen mot Kina, som efter en töperiod på 50-talet åter är mongolernas dödsfiende. Stora sovjetiska förband finns därför stationerade i Mongoliska Folkrepubliken.

Sålunda är landet idag en välintegrerad del av sovjetblocket. Landets enastående och unika natur, näringsstruktur med boskapsskötsel som den allt överskuggande grenen och det varma mongoliska folket gör att Mongoliet trots allt är betydligt mer än en sovjetisk satellitstat. Det är Mongoliet.

Lars Eklund

Den första artikeln om Mongoliet var införd den 11 december 1981.

Mongoliska exemplet

Hur realistiskt har det egentligen varit att förvandla Afghanistan till ett socialistiskt land? Islams oerhörda inflytande och samhällets ålderdomliga stamstruktur med feudala inslag gynnar inte en revolutionär omvandling. Det finns dock ett exempel på en sådan utveckling. Mongoliska folkrepubliken, inklämd mellan Sovjetunionen och Kina. Lars Eklund tycker sig efter ett besök i landet se vissa likheter med Afghanistan. De är intressanta eftersom Mongoliet ses som ett föredöme av de nuvarande afghanska ledarna.

Bägge länderna är geografiskt isolerade, saknar kust och de gränsar till Sovjetunionen. Höga bergskedjor och torra stäpp- och ökenområden präglar ländernas natur. Nomadisk boskapskötsel är en betydelsefull näringsgren i dem båda. Också Mongoliet var tidigare feudalt uppbyggt och präglades av en stark, enande religion, dock inte islam utan tibetansk buddhism. Ytterligare likhet hittar man i den nationella stolhet som både afghaner och mongoler traditionellt har uppvisat. Ingen kolonialmakt har lyckats kva deras respektive länder. Däremot har Ryssland och sedermera Sovjetunionen haft inflytande över ländernas utveckling.

Kinesiskt hot

Till skillnad från Afghanistan förefaller det emellertid som om Sovjets inflytande i Mongoliska folkrepubliken har upplevts mestadels positivt. En orsak till det är att Sovjetunionen har tryggt

landets oberoende från Kina. Folkrepubliken bildades 1921 men det dröjde till 1948 innan något land i världen mer än Sovjetunionen erkände Mongoliet som en självständig nation.

Det dröjde till 1961 innan Mongoliet kunde ta plats i FN. Kina och sedermera Taiwan hade dittills stoppat alla försök genom att lägga in sitt veto. Ännu idag finner man kinesiska kartor och dokument som går ut på att Mongoliet alltid skall ha varit och skall förbli en del av Kina.

Mongoliska folkrepubliken är unik genom att det är den enda socialistiska staten i världen uppbyggd kring boskapskötsel. Landet som är fyra gånger större än Sverige men endast har 1,6 miljoner invånare delas administrativt upp i 18 provinser (aimaks) och tre städer. Varje aimak är indelad i distrikt som sammanfaller med kollektiven. Hela landet består av drygt 300 sådana. Kollektiviseringen slutfördes 1959, alltså först 38 år efter folkrepublikens grundläggande.

Över huvud taget infördes socialismen i landet relativt långsamt. Den feudala strukturen med en rad halvt självständiga prinsstater bröts sönder först under 1930-talet, och det lamaistiska klosterväsendet försvann 1938. Det året stängdes flertalet av de ca 3 000 klostren i folkrepubliken. (Idag återstår endast Gandanklostret i huvudstaden Ulan Bator.)

Välintegrerat land

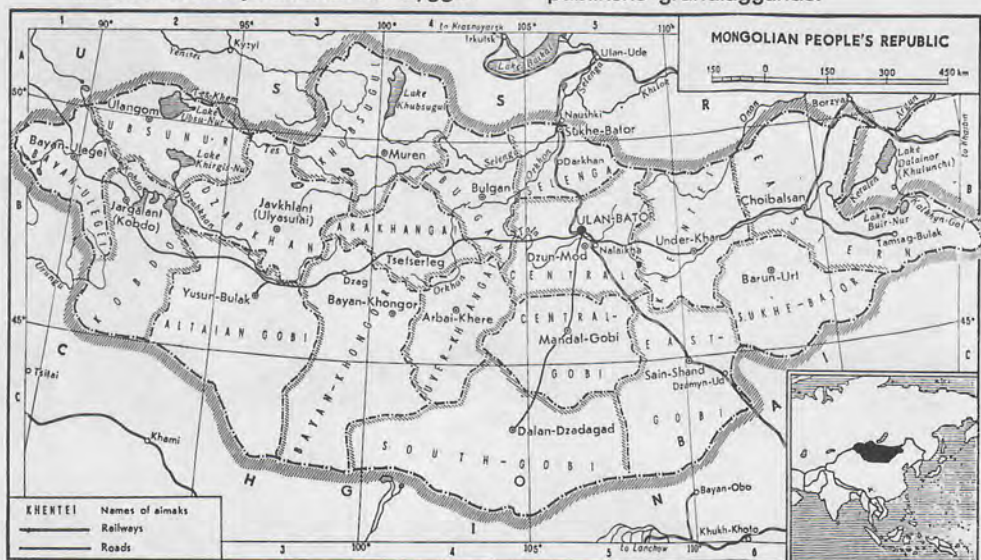
Mongoliska folkrepubliken blev medlem av SEV (Comecon) 1962 och är idag en välintegrerad del av sovjetblocket. En mängd industriprojekt har satts igång med hjälp från de andra socialistländerna. Ryska och östeuropeiska tekniker och gästarbetare finns i landet. Mongoler får högre utbildning och yrkesutbildning i Sovjetunionen.

Också socialt är Mongoliet långt kommet. Skolväsen och sjukvård är väl utbyggda sektorer. Boskapskötare och arbetare är garanterade en viss minimiinkomst. Pension fås vid fyllda 55 år för kvinnor och 60 för män. Barnbidrag betalas ut till föräldrar med 4 barn eller fler.

Exempel på utveckling

Mycket medvetet används också Mongoliska folkrepubliken som ett exempel på hur ett u-land kan utvecklas framgångsrikt enligt sovjetisk modell. Författaren och mongolkännaren Owen Lattimore förklarar i tidskriften Mongolia 1/80 att han anser att Mongoliets exempel kan bli av största betydelse för utvecklingsländerna.

Kring det mongoliska exemplet har det byggts upp en vetenskaplig teori som går ut på att man kan hoppa över det kapitalistiska stadiet i utvecklingen. Det är alltså möjligt att gå direkt från

Mongoliska folkrepubliken som tidigare kallats för Yttre Mongoliet är en självständig nation men nära knuten till Sovjetunionen.

föredöme för Karmal

Av det förr så mäktiga buddhistiska klosterväsendet i landet återstår idag endast ett kloster, beläget i huvudstaden. Bild: Klaus Ferdinand.

feodalism till socialism. Beviset för detta skall vara just Mongoliets historia. Statsöverhuvudet Yumjagiin Tsendenbal återkommer ofta till detta i sina tal och presidenten i den mongoliska vetenskapsakademien Bazaryn Shirendyb har skrivit en bok om det med titel "By-passing Capitalism". (Ulan Bator, 1968.)

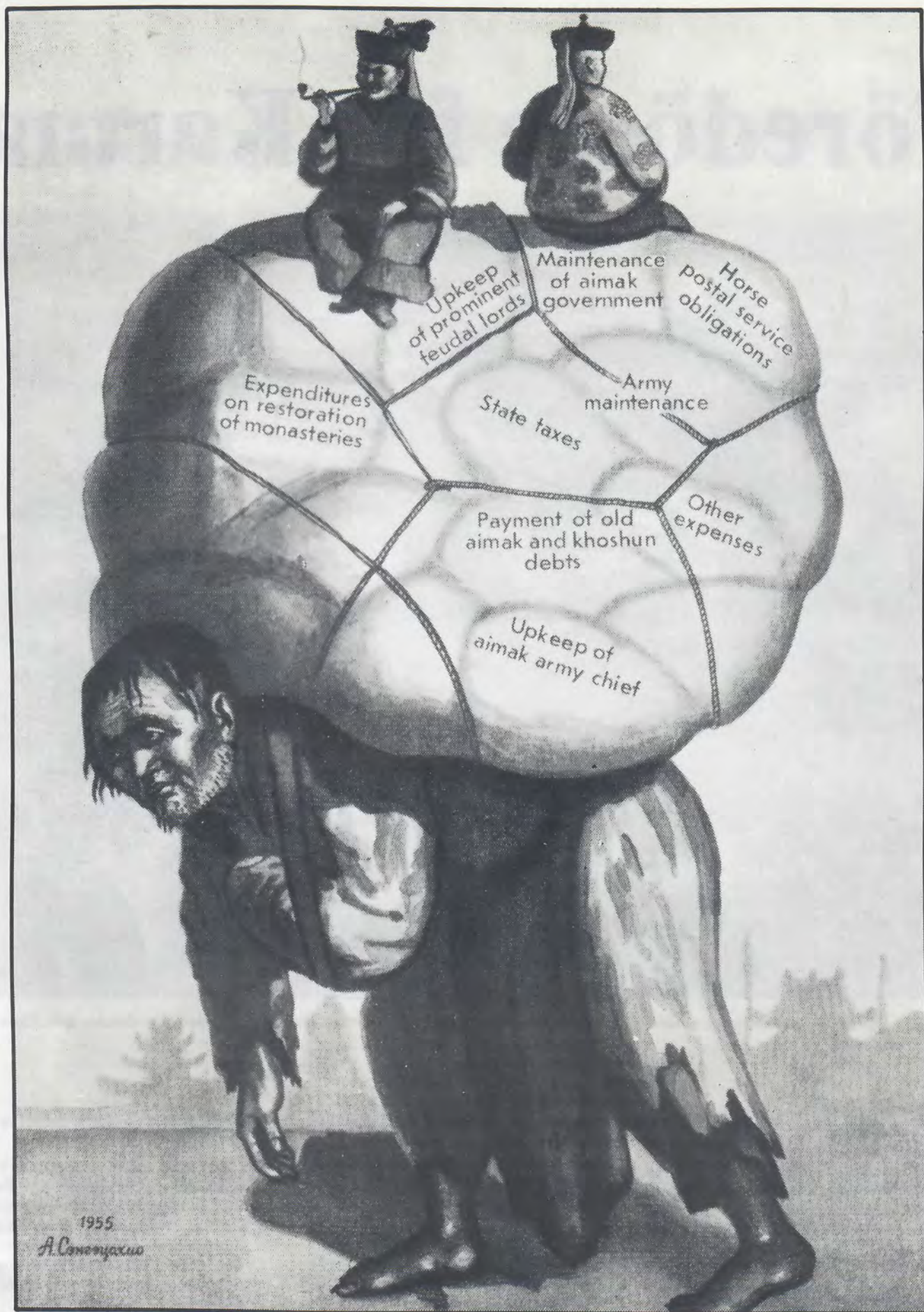
Har nu detta något med Afghanistan att göra? Ja, det har det i allra högsta grad. Den mongoliska samhällsutveck-

lingen som baseras på vänskapen med Sovjetunionen följs med intresse av de nuvarande afghanska ledarna. I en intervju i Mongolia 3/80 deklarerar Babrak Karmal att han tror på en övergång från feodalism direkt till socialism och att de mongoliska erfarenheterna att bygga ett nytt samhälle är till nytta för utvecklingen av Afghanistan. Han förklarar också att jordreformen i Afghanistan skall genomföras med kollektiviseringen i Mongoliet som föredö-

me. Självfallet kommer det att ta lång tid, säger han dock.

Det är en kommentar som är berättigad, för det är frågan om Babrak Kamral någonsin får chansen att förverkliga sina avsikter. Med ett totalt motstånd i landet mot regimen och den sovjetiska ockupationsmakten hjälper föga att det en gång i tiden gick i Mongoliska folkrepubliken.

Lars Eklund

Denna mongoliska affisch från 1955 visar det dubbla förtryck, under feodaladeln och den lamaistiska kyrkan, som det mongoliska folket led under i det gamla samhället.

Befolkningen bor traditionellt i stora filtklädda tält som kallas jurtor.

Sovjet gör Mongoliet till röd mönsterstat

MITT I ULAN BATOR huvudstad i Mongoliska Folkrepubliken, står en väldig staty av Josef Stalin framför ingången till mongoliska vetenskapsakademien. På en annan plats i staden, framför universitetet, finns en liknande staty av marskalk Tjobjalsan som var landets ledare från 1924 fram till sin död 1952. Under den tiden utvecklades det samma personkult kring Tjobjalsan i Mongoliet som kring Stalin i Sovjetunionen.

Till skillnad från i Sovjet avstannade avheroiseringen av den forne ledaren ganska snabbt efter Tjobjalsans död i Mongoliet. Den nye ledaren Yumjagiin Tsendenbal, som fortfarande är vid makten, insåg nämligen att alltför mycket rotande i Tjobjalsans maktutövning även skulle kunna drabba honom själv.

Ännu idag vilar Tjobjalsan balsamerad sida vid sida med revolutionshjälten i Mongoliet Sukhe Bator i mausoléet på Sukhe Bator-platsen i Ulan Bator. Gravkammaren är stängd för besökare, annars är torget ett försök att efterlikna Röda Torget i Moskva till punkt och pricka. Mausoléet ligger framför den massiva regeringsbyggnaden från vilken ledarna kan skåda ut över paraden på 1 maj.

Sovjet dominerar

Sovjetunionen har en stark

Hertzog Larsson fick sin hertigtitel för sina insatser i Mongoliet

ställning i landet och har alltid haft det. Ulan Bator som fram tills 1924 hette Urga var en handelsstation på tekaravanan mellan Kina och Ryssland. Det var med ryskt stöd som mongolerna 1911 kunde frigöra sig från det kinesiska herraväldet, och bilda en självständig stat.

Redan efter några år hade emellertid kineserna åter tillskansat sig makten i landet. 1919 invaderades Mongoliet av den baltiske baronen Ungarn-Sternberg som ledde ett förband "vita" ryssar som bekämpade det nyetablerade Sovjetunionen. Ungarn-Sternberg gjorde Urga till sin huvudstad varifrån han skulle leda erövringen av Ryssland och Kina för att återinsätta monarkin i de båda länderna.

Under två år rädde ett skräckregemente i Mongoliet med mord och avrättningar i den galne baronens regi. Först 1921 blev hans regim störtad när sovjetiska röda armén tillsammans med mongoliska revolutionärer tågade in i Urga.

Mongoliska Folkrepubliken utropades samma år under ledning av Sukhe Bator, som var god vän med Lenin. Landet var dock ännu löst sammanhållet och de gamla prinsarna i landet fortsatte att styra sina områden.

Hertzog Larsson

Svensken Frans August Larsson som kom till Mongoliet 1893 som missionär, för att senare livnära sig som handelsman och kinesisk rådgivare i landet i femtio års tid och därför fick hedertiteln hertig, kunde under

hela 20-talet resa fritt även i folkrepubliken. Han var med Sven Hedin på dennes resa till Urga 1924 och senare på Hedins kamelkaravan till Östturkestan genom Mongoliet 1927.

1924 dog det gamla lamaistiska överhuvudet i Urga och något nytt tilläts inte bli utsedd. I den nya konstitutionen skiljdes kyrkan från staten. Samma år dog Sukhe Bator som efterträddes av Mongoliets Stalin, Tjobjalsan.

Socialismen infördes sakta men säkert i landet, systemet med feodala stater och kloster avskaffades under 30-talet. Ett

försök till kollektivisering misslyckades emellertid och det dröjde tills slutet på 50-talet innan en sådan genomfördes.

Under dessa decennier var Mongoliska Folkrepubliken ett isolerat land. Inget annat land än Sovjetunionen erkände överhuvud taget dess existens förrän 1948. Handeln inriktades helt och hållet på Sovjet, och inga utlänningar fick längre resa eller bo i landet.

Först efter andra världskriget började andra stater erkänna Mongoliets självständighet, men flera försök att bli medlem i FN stoppades av amerikanska och nationalistkinesiska veton. 1961 kom slutligen landet med i FN efter en politisk kohandel mellan stormakterna.

300 kollektiv

Strax dessförrinnan hade kollektiviseringen avslutats. Mongoliet hade blivit världens enda herdekommunistiska stat. Hela landet 4 gånger större än Sverige är sedan dess indelat i ca 300 kollektiv.

Befolkningen i Mongoliet som traditionellt bor i stora, filtklädda tält kallade jurtor lever numera mestadels i kollektivens centralorter. Där finns kindergartens, skolor, sjukhus och affärer. Alltmer går man över till att bo i trähus, även om jurterna fortfarande är oöverträffade när det är fråga om att snabbt flytta med djuren. Och det gör man ännu på somrarna.

Varje familj har rätt att äga ett litet antal djur för egen räkning vid sidan av kollektivets djur som man sköter.

Socialt är Mongoliet långt kommet. Landet har flest läkare och sjukhusplatser av alla länder i Asien, boskapskötare och arbetare är garanterade en minimilön på ca 1000 svenska kronor i månaden. Barnbidrag ut-

betalas till föräldrar med 4 barn eller fler, extra premier ges för tvillingar. Pensionsåldern är 55 år för kvinnor och 60 för män. Full pensjon betalas ut efter 25 års arbete (20 för kvinnor).

Orsaken till att detta låter sig göras heter Sovjetunionen. Mongoliet används medvetet av Sovjet som ett exempel för andra länder i tredje världen. Inte oväntat har den nuvarande ledaren i Afghanistan, Babrak Karmal, offentligt uttryckt sin sympati för samhällsutvecklingen i Mongoliet. Mongoliet är så som Karmal vill att Afghanistan skall bli.

Mongoliska Folkrepubliken är sålunda idag en välintegrerad del av sovjetblocket. Landets enastående och unika natur, näringsstrukturen med boskapskötsel som den allt överskuggande grenen och det fina mongoliska folket gör dock att Mongoliet trots allt är betydligt mer än en sovjetisk satellitstat. Det är Mongoliet.

LARS EKLUND

per capita

Det länge stängda Mongoliet på väg att öppna gränserna

ÄNDA SEDAN DJINGIS KHAN år 1206 lyckats ena de mongoliska momadstammar som levde på de vida stäpperna norr om Kina och därifrån snabbt utökat riket genom krig och härnadståg till att omfatta stora delar av Asien har omvärlden fascinerats av landet Mongoliet. Resenärer från Marco Polo på 1200-talet ända fram till Sven Hedin har berättat om det undersköna gräsbevuxna stäpplandet och dess vänliga och gästfria inbyggare.

Efter att under flera decennier Mongoliet varit stängt för utländska resenärer öppnas nu landet åter mer och mer. Turistgrupper från bl a Skandinavien har börjat besöka de mongoliska områdena. Dels den del som kallas Inre Mongoliet, som är en autonom region i Kina, dels den självständiga Mongoliska Folkrepubliken, förr kallad Yttre Mongoliet.

Folkrepubliken, grundlagd redan 1921, är fyra gånger så stor som Sverige men har en befolkning på endast 1,5 miljoner. Mongolerna i Inre Mongoliet är fler, 2,2 miljoner, men lever i gengäld som en minoritet bland 16 miljoner kineser. Även i Sovjetunionen finns det ca 1/2 miljon mongoler fördelade på tre autonoma republiker inom den ryska sovjetrepubliken.

De lever på den stäpp som sträcker sig från Donau i väster ända bort till Amurfloden i Östasien. Mongoler och turkiska folk har i ungefär 2.000 år utnyttjat de utomordentliga betesmarkerna till att bedriva boskapsskötsel.

Det mesta av stäppen är i dag uppodlad jordbruksmark, som exempelvis den ungerska pusan och de stora nyodlingsområdena i västra Sibirien. Mongoliet är därigenom unikt genom att det där först under de senaste 20 åren skett en viss nyodling.

Fortfarande är Mongoliska Folkrepubliken ett land med miljoner och åter miljoner hästar, kameler, får, getter och på senare tid kor som strävar fritt omkring över stäppen, ett land så glesbefolkat att det går lkvkm per invånare.

Säreget

Mongoliska Folkrepubliken är en kommunistisk stat, nära förbunden med grannen Sovjetunionen. Landet är säreget på flera vis. Ekonomin är base-

Buddhismen lever i dag vidare endast i Gandanklosteret i Ulan Bator. Munkarna klädda i tibetanska mantlar har ceremonier varje förmiddag.

rad på boskapsskötsel. Det lilla jordbruk som finns och den industri som byggts upp med sov-

jetisk hjälp är inte tänkta att ersätta boskapsskötseln utan skall vara komplement.

Mongoliet är dessutom ett land som långt fram i tiden var präglad av religionen. På 1600-talet kom buddhismen till Mongoliet, i den tibetanska lamaismens skepnad. Tibetanska munkar bedrev mission i landet och en mongolisk pojke blev utnämnd till Hutukhtu, en reinkarnation av Buddha.

Denne blev snart såväl religiöst som världsligt överhuvud i Mongoliet. Landet hade då i 300 år varit splittrat, ända sedan det mäktiga mongolväldet föll sönder år 1368. Under tiden från 1691 till 1911 var Mongoliet ett lydrike under manchuerna som då regerade i Kina, men hela tiden upprätthölls den starka lamaistiska kyrkan. Förbindelserna med Tibet fanns kvar.

När republiken utropades i Kina 1911 och den sista kejsardynastin kastats över ända passade mongolerna på att göra sig av med de kinesiska herrarna.

Landet fungerade under några år som en teokrati precis som Tibet med det religiösa överhuvudet som ledare.

Munkar

Periodvis var 1/3 av hela befolkningen munkar, eftersom varje familj sände sin förstfödde son till kloster. Det fanns tusentals kloster runt om i landet. Långt efter utropandet av den kommunistiska staten 1921 hade buddhismen inflytande över människorna.

Det stora slaget mot religionen kom 1938. Det året stängdes och förstördes de flesta kloster i folkrepubliken. I dag finns det

ett enda fungerande kloster kvar i landet, i huvudstaden Ulan Bator, med ca 100 munkar. I övrigt finns en del kloster bevarade som museer.

Religionen har varit en viktig detalj som enat mongolerna som annars levat uppsplittrade på feodala stater med släktskap som grund. Minst lika viktigt har emellertid det gemensamma språket varit. Mongoliska är ett språk som inte är besläktat

med vare sig kinesiska eller ryska. På mycket långt håll är däremot turkiska och mongoliska besläktade.

Japan lockar

På 30-talet försökte japanerna, som vid den tiden var i färd med att erövra det asiatiska fastlandet, att locka över mongolerna på sin sida genom att understödja mongolernas gemensamma språk och religion. Japan såg gärna att mongolerna reste sig i folkrepubliken, i Sovjetunionen och i Kina, för att bilda ett stort mongoliskt rike vänt åt Japan. Sådana idéer fanns bland ledande mongoler. Följden blev att åtskilliga mongoliska ledare blev utrensade i slutet av 30-talet, samtidigt med Stalins utrensningar i Sovjetunionen. Därefter deltog Mongoliska Folkrepubliken i andra världskriget troget på Sovjets sida framförallt genom stora livsmedelssändningar.

Hur Mongoliet blev en folkrepublik och utvecklades till det egenartade land som det i dag är skall jag berätta om i en kommande artikel.

MONGOLERNA OCH MONGOLIET av Lars Eklund Jan 1975

94

De centralasiatiska folk som idag bebod stäpplandet från Donau i väster till Amurflo-
den i östasien, mongoler och turkfolk, tros ha kommit ifrån Sibiriens skogstrakter
norr om stäppen. Först omkring år 0 i och med att boskapsnomadismen utvecklades till
att bli ekonomisk bas kunde man utnyttja de väldiga betesmarkerna på stäppen, och man
flyttade stegvis ut på den. Över hela detta område har sedan dessa folk kommit att
spridas, bygga imperier och flytta fram och tillbaka under 2000 år.¹

Idag finns det sammanlagt omkring 2,5 milj. mongoler, varav ca 1 miljon bor
i Mongoliska folkrepubliken (Yttre Mongoliet) .1,5 milj. bor i Kina, de flesta i Inre
Mongoliet men även en hel del i Sinkiang (vari ingår Dsungariet som är gammalt mongoliskt
land) och resterande 400.000 i Sovjet, där de har 3 autonoma republiker (även 2 nationel-
la kretsar avstyckade från en av republikerna) nämligen Burjatiska ASSR, omkring Bajkal-
sjön, Tuvinska ASSR n.v. om Mongoliska folkrep. och Kalmuckiska ASSR n.v. om Kaspiska
Havet.² Splittringen har dels gamla historiska rötter, dels är den politiskt be-
tingad, en följd av imperialismen (tsar- och sovjetrysk, kinesisk och japansk).

Redan tidigt kom mongolerna att splittras i östmongoler och västmongoler (som
kallas dsungarer eller oiröter). Östmongolerna kom sedan att splittras i nordmongoler
(Khalkha - det är den huvudsakliga befolkningen i Yttre Mongoliet) och sydmongoler (Chakhar
- i Inre Mongoliet). Kalmuckerna som lever fjärran från övriga mongoler härstammar från
västmongoler som i början av 1600-talet emigrerade till stäppen mellan floderna Don
och Ural p.g.a. brist på betesmarker i Dsungariet. En stor del av dem (160.000) flyt-
tade 1771 åter till Dsungariet under en hård 8 månaders vandring, p.g.a. ökat ryskt
förtryck.³ Burjaterna är nordmongoler men blev tidigt russificerade, blev kuvade redan
på 1600-talet, en kolonisation av ryska och ukrainska bönder ägde rum, ryska språket,
rysk undervisning och kristen mission vann intrång.⁴

På samma sätt har mongolerna i Inre Mongoliet kommit mer i beröring med kineser
än övriga mongoler och blivit uppblandade med en kinesisk jordbrukarbefolkning.

Trots detta finns det viktiga gemensamma drag för alla mongoliska stammar som
förenat och ännu idag ger grogrund för den pan-mongoliska rörelsen.
En ekonomi baserad på nomadisk boskapskötsel kombinerad med en stark pyramidal klan-
och stamstruktur och med en enande religion, lamaistisk buddhism uppblandad med shama-
nism, är det karakteristiska för dem alla.⁵

Lamaismen kom till Mongoliet på allvar i början av 1600-talet från Tibet, till
en början missionerad genom Sakya-sekten, men när Gelugba-sekten med Dalai Lama tagit
makten i Tibet (1640) utnämnde denna en mongolisk pojke till Jobtsun Damba Hutukhtu,
en reinkarnation av Buddha, som efter utbildning i Tibet skickades åter till Mongoliet
där han så småningom kom att bli såväl religiöst som världsligt överhuvud.
Han rensade efter hand ut Sakya-sekteristerna och ersatte med folk från Gelugba-sekten
och etablerade därmed den välbekanta mongoliska trohotan till Dalai Lama. Tibetanska
var och förblev kyrkospråket. Folket blev övertygat om hutukhtuns gudomlighet genom en

mängd legender som växte fram kring honom och som spriddes ut av prästerna.

Genom att dela ut förnämliga religiösa titlar till prinsar och lamor i landet kom även dessa att bli honom underdåniga och från 1659 kan man tala om en ny enad mongolisk stat efter mongolväldets fall 1368.

Under dessa 300 år var landet splittrat på 3 oberoende stamallianser, styrda av Khaner och tillsammans bestående av 11 st i sin tur smärre stater styrda av en furste eller hertig⁷. Var och en av dessa räknade sig som en ättling till Djingis Khan.⁸

Ännu i slutet av 1920-talet efter nästan 10 års socialistiskt styre i Mongoliet skall dessa stater ha fungerat självständigt i västra, östra och södra Mongoliet enligt Hertig Larsson.⁷

Varje stat bestod av klaner, patrilineära och exogama. Nya klaner bildades genom separation vid brist på bote och befolkningsökning, dessa nya klaner betalade sedan tribut till den gamla. Detta kan vara en av orsakerna till den utpräglade klasstruktur som existerat jämsides med släktskapsstrukturen och som har skapat en stor adel bland mongolerna. Kontrasten mellan ett fritt nomadiskt liv och mongolerna underkastande sig prinsar och adel har förvånat bl.a Peter Pallas som for runt bland kalmuckerna i slutet av 1700-talet.⁹

Religionen har spelat en stor roll i Mongoliet-framförallt genom sin onande förmåga. Att den har suttit djupt framgår klart ur det faktum att alla förstfödda söner i alla mongoliska familjer skulle gå i kloster och bli lama, med följd att under vissa tider 1/3 av hela befolkningen bestått av lamor.¹⁰ Ett sätt att undvika överbefolkning kanske?

För pan-mongolismen har religionen jämsides med språket varit den viktigaste faktorn. Japanerna försökte under 30-talet locka mongolerna genom att förespråka pan-buddhism, som inte ledde någon vart men som däremot orsakade att nästan alla mongoliska ledare i folkrepubliken och i de sovjetiska republikerna blev utrensade och avrättade, med kulmen 1937-38, i förebyggande syfte.¹¹

Kina och Mongoliet

Efter att mongolernas världsheravälde upplöstes återgick de mongoliska stammarna under Ming-dynastin (1368-1644) till att företaga regelbundna plundringståg in i Kina.¹² I början av 1600-talet slöt sig flera av staterna i s. Mongoliet samman med de manchuiska tatarerna och deltog i deras invasion av Kina. Detta stöd fick senare till följd att mongolerna under Manchu-dynastin (1644-1912) åtnjöt otaliga privilegier, bl a slapp man betala skatt in natura, ingen kinesisk kolonisation fick förekomma och inga kinesiska trupper fick stationeras i Mongoliet.¹³ Fram till 1691 var Mongoliet under sin hutukhtu helt oberoende, men sedan de västmongoliska stammarna invaderat och plundrat Khalkha väddjade hutukhtun om manchuisk hjälp och därefter blev Mongoliet formellt ett lydrike.¹⁴ I mitten av 1700-talet ökade manchuernas intresse för ett mera direkt inflytande och man såg med misstro på hutukhtuns ökande världsliga makt.

Man lyckades därför 1754 att separera kyrkan från staten (ett faktum som kvarstod till 1911 då åter hutukhtun fick den världsliga makten efter revolutionen och hade den under den s k Autonoma perioden till 1917) i Mongoliet och tillsatte en kinesisk ämbetsman att representera den kinesiska regimen, hutukhtun kvarstod endast

som religiös överhöghet.¹⁵ För att inte riskera uppror bibehöll man dock en mild politik mot mongolerna, gifte in manchuprinsessor i mongoliska adeln och främjade lamaismen. Samtidigt strömmade det emellertid in kinesiska kolonisationer i s. Mongoliet, s. om Gobiöknen, och mängder av handelsmän och hantverkare flyttade till Mongoliet.¹⁶ Till kinesiska trupper stationerades i Mongoliet och inflytandet ökade.

När emellertid kolonisationen av kinesiska bönder tilltog i början av 1900-talet var måttet rågat och det blev detta som utlöste den oblodigt genomförda revolutionen 1911 då man körde ut de kinesiska trupperna och ämbetsmännen. I revolutionens kölvatten mördades emellertid många kineser runt om i landet.¹⁷

Trots detta var läget 1917 sådant att kineser dominerade på alla områden. Åtskilliga kineser levde i landet, handel och hantverk låg helt i kinesiska händer, en stor del av boskapen ägdes av ~~manchuriska~~ kineser och jordbruket sköttes helt och hållet av kineser.

Däremot sörjde Kina inte för skolväsen, kommunikationer, industri eller finansiell hjälp.¹⁸

Tilläggas kan att mongolerna alltid har sett ned på kineserna, såsom varande "mjuka" (medan mongolerna själva är "hårda"), som tvingas ta förnedrande arbeten som jordbruk, gruvarbete, allt slags grovarbete och handel. Mongolerna erkände aldrig att de skulle ha varit ett lydrike under Kina, utan under manchuerna.¹⁹

Rysslands roll

Under tsartiden försökte ryssarna att ersätta den kinesiska dominansen över handeln i Mongoliet med ett ryskt monopol men man misslyckades.²⁰ Sedan århundraden hade man haft köpmän i Mongoliet som skötte tahandeln, men trots att man sökte stärka Mongoliets autonomi, stödde anti-kinesiska stämningar, försökte kontrollera den panmongoliska rörelsen i eget syfte och utnyttjade utbildade burjat-mongoler som agenter i Yttre Mongoliet lyckades man ej. Däremot lyckades man helt och hållet politiskt, att avstycka begärliga områden (Tannu Tuva) och få det politiska inflytandet i Yttre Mongoliet genom att överenskommelser med ett svagt Kina resp. med Japan dela upp Mongoliet i intressesfärer och avstå Inre Mongoliet och vissa andra områden till dessa stater. Därigenom svikande den panmongoliska saken.²¹

Med Sovjet-tiden (från 1921) fullföljdes strävandena på samma sätt som under tsar-tiden, med en massiv insats av utbildade burjater som agenter (1921-1928 kallas för "burjatopisoden" i Mongoliets historia, då mängder av burjater arbetade i den mongoliska administrationen). Begärliga områden förblev avstyckade, intressesfärerna kvarstod och till detta kom så den efterlängtda dominansen av handeln. Som ett exempel kan tas ullexporten till Sovjet som från 1925 till 1926 ökade från 13% till 78% och en motsvarande minskning på exporten till Kina från 86% till 22%. 1931 hade Sovjet handelsmonopol på Mongoliet.²²

Aleksei M. Pozdnevjev som rysk agent

Alltsedan Tien-Ching-fördraget 1858, som gav ryssar rätt att fritt resa i

Kina bedrev Ryssland en utforskning av inre Asien, varmed avses nästan hela den del av det kinesiska imperiet som låg utanför muren, däribland Mongoliet. Imperial Russian Geographical Society stod för expeditionerna, med tsarens beskydd och med ett intresserat krigsministerium under en tid av rysk expansionspolitik. Det stora problemet för dem var dock att de flesta upptäckarna inte kunnat språken och därmed ej kunnat kommunicera med lokalbefolkningen.²³

Här kommer Pozdneyevs berömda dagbok från sin resa i Mongoliet 1892 in. Han var professor i orientaliska språk i St Petersburg i 45 år, talade flytande mongoliska, kalmuckiska, manchuiska och kinesiska och hade samlat mängder av dokument och etnografiskt material om kalmuckerna i Astrachanprovinsen.²⁴ Han blev geografiska sällskapets mongol-expert (liksom V V Radlov var deras expert på turkiska språk), och fick vid sin expedition 1892 i uppgift att studera både "etnografi, d v s hur folk lever + religiösa och juridiska system" och ekonomi-de viktigaste handelsvägarna och de större befolkningscentra.²⁵ Ännu mer klart framstår syftet när man läser Pozdneyevs egen beskrivning av sin uppgift om att göra undersökningar och beskriva i detalj 1) först och främst sådana fenomen som beror på mongolernas lydnad under Kina, 2) den sociala organisationen inom det mongoliska samhället inklusive studier av seder, religion, lagar, stratifiering och näringar och 3) problem för en utvidgning av den ryska handeln.²⁶

Denna målsättning följer han också, han skildrar mycket detaljrikt främst centrala platser, maktinstitutioner, kinesernas inflytande, kyrkans roll och stratifieringen bland mongolerna. Aldrig några värdefulla jämförelser, inga försök att sätta in Mongoliet i ett större system med Ryssland och Kina inblandat, men likväl ett viktigt arbete om Mongoliet före den stora kinesiska immigrationen, utländska investeringar och stormaktornas inflytelsesfärer.²⁷

Det fanns kritik mot expeditionen före starten. Ryska studenter med nära relationer till Orienten anklagade Pozdneyev för att sprida kristendom bland mongolerna och söka efter den politiska makten i Mongoliet. Detta avvisar han själv bestämt.²⁸

Pozdneyev var en objektiv etnograf?

Historieskrivningen i denna skiss är fruktansvärt ytlig och ofullständig. Alla intresserade hänvisas till Rupens fantastiska bok (se nedan) som behandlar 1900-talets historia fram till 1963 i alla de mongoliska områdena.

Kapitlet om lamaismens utveckling i Mongoliet i Pozdneyev är fascinerande och rekommendabelt. Hertig Larsson är också en märklig figur, väl värd att läsas.

NOTER:

- 1 Rubel s11
- 2 Rupen s 463
- 3 Rubel s 12
- 4 Rupen s 3ff
- 5 Rupen s 4
- 6 Pozdneyev s 323ff
- 7 Larsson s 56
- 8 Larsson s 242
- 9 Rubel s 57
- 10 Larsson s 97
- 11 Rupen s 103 ff
- 12 Larsson s 242
- 13 Larsson s 57
- 14 Pozdneyev s 322
- 15 Pozdneyev s 346
- 16 Larsson s 246
- 17 Larsson s 251 ff
- 18 Rupen s 87 och Pozdneyev kapitel 2
- 19 Rupen s 360
- 20 Rupen s 199
- 21 Rupen s 88
- 22 Rupen s 199 ff
- 23 Pozdneyev s XXVI
- 24 Pozdneyev s XXVIII
- 25 Pozdneyev s XXVII
- 26 Pozdneyev s XXXVI
- 27 Pozdneyev s XXIII
- 28 Pozdneyev s XXXIX

LITTERATUR:

- Robert A. Rupen : Mongols of the Twentieth Century, Part 1 and 2. Indiana University Publications Vol. 37, The Hague 1964.
- Aleksei M. Pozdneyev : Mongolia and the Mongols. Indiana University Publications Vol. 61 ,The Hague 1971 (första upplagan St Petersburg 1896)
- Paula Rubel : The Kalmyk Mongols .Indiana Publ. Vol. 64, The Hague 1967
- F.A.(Hortig) Larsson : Mongoliet och mitt liv bland mongolerna , Stockholm 1929